

A könyv ünnepén

Több mint ötven éve hallhatjuk, sőt, néha mondogatjuk: ilyen még nem volt, ennyi szép, jó könyvet még egy ünnepi könyvhétre sem tettek le kiadóink a nemzet asztalára... És ez gyakran igaz is, hiszen a könyvek nem csak drágulnak, hanem egyre szebbek is lesznek, és mindig van valami friss: új irányzat, próbálkozás, olykor egy-egy igazi remek is. Ennek ellenére: ma már nem sok hitele lenne a „soha ilyen még nem volt” hangvételnek, ezért megpróbálom a pusztá tényeknél maradni, s áttekinteni a termést.

Több mint száz könyv. Remekműről persze, alig szólhatunk, hacsak a klasszikusok között nem, de hiszen az is öröm, hogy újból kézbe vehetjük Kosztolányi és József Attila összes versét — utóbbit éppenséggel minden eddiginél megbízhatóbb (kritikai) kiadásban. Újra kapható lesz régi irodalmunk két klasszikus remeke, a János vitéz, meg a Szigeti veszedelem, mégpedig a Szépirodalmi Kiadó pár éve indult szép és olcsó sorozatában.

Új remekművet egyet merek teljes felelősséggel ajánlani, és pedig William Golding A vétékes visszanéz című regényét, de nem azért, mert tavaly Nobel-díjat kapott. A méltán világhírű írónak, az angolszász világ legkülönb alkotójának ez főművei közé tartozik. Pedig eltér a többi goldingi remektől: nem tengerész- vagy szigetregény, nem is a messihi múltban játszódik, hanem a második világháború idején. Megrendítő erkölcsdráma, amely a másokért való személyes felelősség problémáit feszegetve szól vallásos és liberális polgári morál kérdéseiről, de sosem moralizálva, hanem mozgalmass, színes történet keretében. Mély jelképeket hordoz, amire csak a legnagyobbak képesek. Látszólagos formai konzervativizmusa ellenére a leg-

frissebb törekvések fontos dokumentuma.

Nekünk is van ilyen modern írónk —, csak hogy életművének fontossága nincs benn eléggé a köztudatban, talán azért, mert bőbeszédűségétől irtózó századunkban barokkos gazdagsággal fejezi ki magát. Valóban gazdagságról van szó Szentkuthy Miklósnál, aki a Szent Orpheus breviariuma első füzetét több mint negyven évvel ezelőt tette közzé (el is kobozták „pornográfia” miatt), míg negyedik nagy kötete a mostani könyvhétre jelent meg. Egy-más kiegészítő önálló művek alkotják ezt a ciklust, amelyek új, reneszánsz kötetét tán jobb is külön olvasni, mert nemcsak az emberi szellem megpezsdülésének történelmileg hiteles (noha mindig játékos, olykor abszurd) ábrázolása, hanem épp frivol (mert az emberi hibákkal is együttérző) humanizmusával nagyon is modern alkotás.

A korszerű kifejezésmóddal, úgy látszik, együtt jár a groteszk alkalmazása. Gyurkó László Családi regény-e is él vele, ámbár az előbbieknél jóval mérsékeltőbb — úgy is mondhatnám: olvashatóbb, élvezhetőbb — formában. Nem is az a döntő, hogy egy alulról föltört, tipikus „magyar középosztályi” család emelkedését és hanyatlását írja meg, polgárosodását és deklasszációját, lényegileg éppoly történelmi-társadalmi igénnyel, mint azt a század nagy családregegyei tették. Nem is az, hogy mennyire más a módszer: a történetet időrendben előadó, régi típusú kritikai realizmus helyett itt teljesen fölborul az időrend, s az emlékezés szabad áramlása sodor magával. Nem is a hősök egyszerre szeretetteljes és mégis megítélő, ironikus ábrázolása a fontos, hanem minden ezen túl a társadalmi kohézió újszerű vizsgálata, annak a titoknak feszegetése, hogy mi tesz egy ellentétben oly gazdag családot (kissé az egész

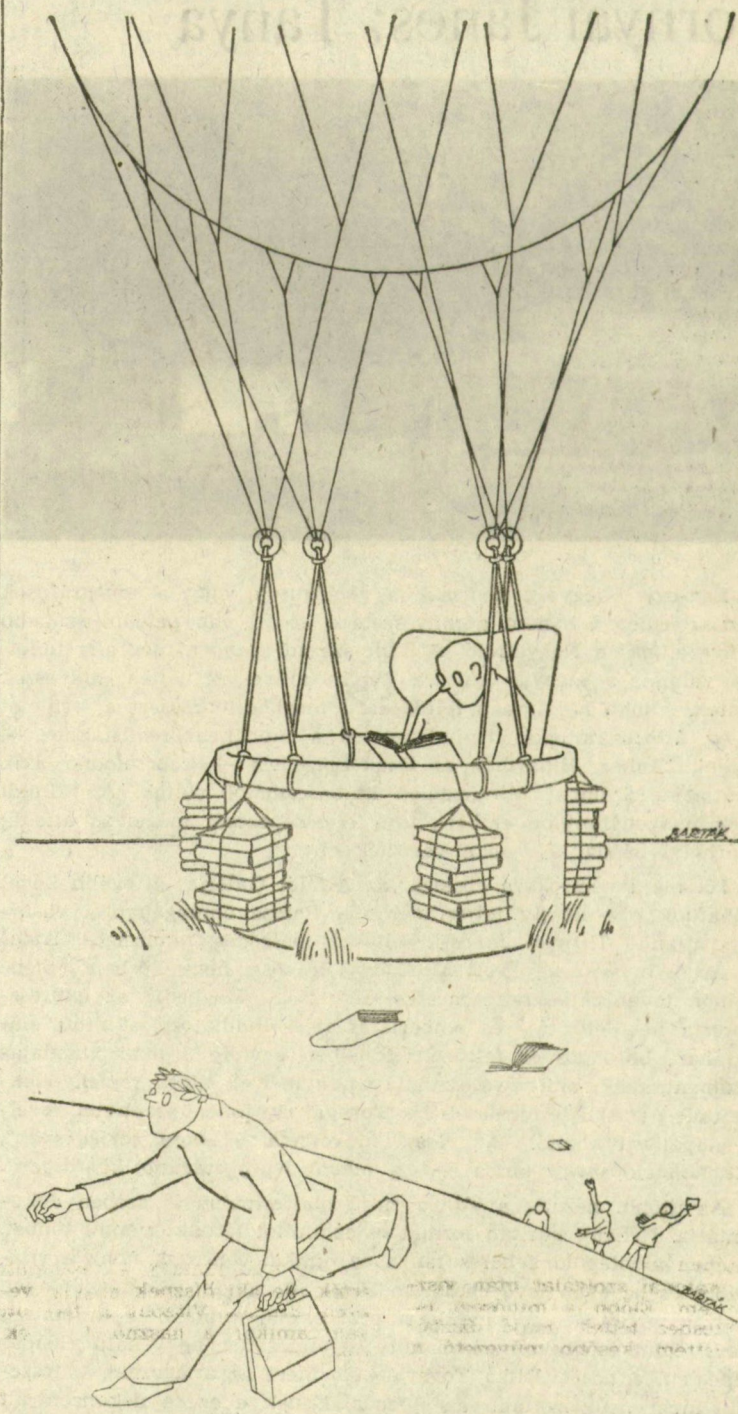
magyarság modelljét) mégis összetartóvá, s mi az a természetes, szinte ösztönös emberiség, amely épp döntő pillanatokban még az „elvek”, az osztály meghatározta beidegzések, sőt a közvetlen érdekek fölött is diadalmaskodik.

Moldova György Puskás ügy-e jó válogatás, újabb derűs történeteiből, amelyek közül a végül meg nem írt Puskás-könyv esete csak egy. Kolozsvári Grandpierre Emil pikáns kisregénye, A búrok nem újdonság, de tán nem árt megjegyezni, hogy több megnyerően vidám mai életképnél: a nemzedéki magatartások mélyrétegeibe képes hatolni. — Illes Endre Szerelmeim, évek múlva című kötete mély kultúrával könnyedén élő, ma is friss esszéket éppúgy nyújt, mint páratlan önmegfigyelést kritikus órákban (Tudógyuladásom első éjszakája), vagy szinte filozofikus aforizmasort az elmúlásról (Erzsébet).

Nem folytatom: mindenről úgysem eshet szó. De az bizonyos, hogy az idei ünnepi könyvhéten ki-ki megtalálja a magáét — a művészetek vagy a szociográfia kedvelője éppúgy, mint a gyermekek, vagy a történelem titkainak kutatói, s nem utolsósorban: a versbarátok — és itt nemcsak a hagyományos Szép versek antológiára gondolok, amely mai költészetünknek éppúgy körképe, mint az utóbbi címet viselő elbeszélés-válogatás, hanem egyes költők kötetére is, elsősorban a vidéken élő, ámde országos rangú Simonyi Imrere, Takáts Gyulára és Niklai Ádámmra, valamint arra a Rákos Sándorra, aki tíz legkülönb költőnk között van. A vitán felül legnagyobb: Weöres viszont most az eddigieknél egyszerűbb, érthetőbb, játékosabb: újból a közönséghez közeledő kis-versekkel lépett elő (Posta messziről), de ezeken is ott a zseni keznyoma.

KRISTÓ NAGY ISTVÁN

Könyvről — rajztollal

A' TUDÁKOSSÁGNAK ELŐ-ÉRTÉSEI

MAGYARÁZAT.

§. 1.

A' Tudákosság (Mathesis) a' mekkoraságnak rudománnya.

MAGYARÁZAT.

§. 2. A' Mekkoratság (Quantitas) minden ollyas nagyság, melly hozzá-adással nagyobbodik, el-vevéssel kisebbedik.

FOLYADÉK.

§. 3. Lehet tehát az időt, a' sereget mekkoraságnak mondani: mert mind az idő, mind a' sereg hozzá-adással nagyobbodhatnak; el-vevéssel kisebbedhetnek.

A

FO-

Aki a magyar Apollót az igazmondó Mathézis birodalmába vezette

Dugonics András kétszáz éves könyvéről

A magyar könyv évente megújuló ünnepén nem mehetünk el szó nélkül egy kétszáz évvel ezelőtti megjelent könyvről, a Tudákosság négy könyvéről (Pesten, 1784), melynek derék szerzőjeként „a' Józan, s egyszerűs mind a' Természeti Tudományok Oktatója”. Dugonics András, Szeged első egyetemi tanára szerepelt...

Könyve bátor kiállás volt a kalapos király rosszul értelmezett németesítő politikája ellen. A „nemzeti lélek tüzes ébresztője”. Dugonics András még mint Mária Terézia kinevezettje, már közel egy évtizede, hivatalból, latin nyelven tanított a nagyszombati universitáson, majd Budán, s Pesten is, de élt azzal a természetes (bár az akkori iskolai törvényekbe ütköző) jogával, hogy a jobban megértés, a „vittatás” kedvéért anvanvelvén ismertethesse magyarázatait. Ebben a törekvésében aztán nem volt egyedül. A budai egyetemen tanártársa, Rácz Sámuel (1744–1807) a magyar nyelvű orvosi tankönyvírás úttörője, aki a sebészetet, s az anatómiát adta elő, ugyancsak magyar nyelven, annak az elvnek hirdetője volt, hogy „Magyarhonban lehet s kell is a magyar nyelvet felállítani, s az universitásnak Pest a legjobb hazája...”

Dugonics négy könyvet írt a „tudákosságról”, ahogy a matematikát, a „mekkoraság tudományát” nevezte. Algebra = bető-vetés, geometria = föld-mérés, trigonometria = háromszögellés, de sectionis conicis = a tsútsos szelések könyve. Idézzünk a magyar érzéstől duzzadó, lelkes professzor könyvének első cikkelyéből, ahol a betűvetés előkészületeiről szól:

„...Javasolom minden Hazám-tiának, hogy a' tudákosságot olly valakitől tanulja, a' ki ennek előtte, e' mély tengerben nem csak evedzett, hanem inkább a' kormányt is nagy szorgalmatos-sággal tartotta: mert ha maga ereszkedik egy-valaki e' habok közé, nem csak a' kö-szállakon, hanem minden aprólékos a-b-abon fel akad...” Szorosan meg kell tartani a dolgokban az egymás-után, sohasem szabad tovább menni a megelőzők megértése nélkül — int a szerző, Lassan, de biztosan kell haladni, mert a mathesis tudományában a legnagyobb veszedelem a hirtelenkedés. „...En előttem e' jeget senki meg nem törte. Törtetlen úton vezettek. Csak jól vigyázz nyomdo-

kaimra, előre megmondom: hogy nagy munkával ugyan, de bizonyos kincsrre vezettek.”

Dugonics helyesen ismerte föl azt az igazságot, hogy „az országot legjobban lehet megtartani, ha a ruhát és a nyelvet megtartjuk”. Őt tekintjük a matematika magyar műnyelve megteremtőjének. Ma már közismert műszavaink származnak tőle, mint: szög, csúcs, egyenlet, köb, hasáb, gömb, szelet, sőt maga a tudomány szava is. Nézzük, hogyan keletkezik nála a gömb szavunk? „...En ezt a régtől fogva elveszett gömb szavat már ennek előtte új életre hoztam azon könyvemben, melyet a Tudákosságról írtam... a gömb szó által azt értem a mit a deákok a görögöktől kölcsönözött Sphaera-néven értenek, melyet némelyek globis-nak mondanak. De ennél sokkal magyarul am az én gömb szavam...” (v. ö.: gömböc).

Kortársai mondják, hogy Dugonics előadásai még élénkebbek voltak, mint a könyvei. A „mekkoraság” száraz anyagának magyarázása közben sokszor keresett, s talált is módot, alkalmat a hazaszeretet tüzének élesztésére.

A korabeli kritikák, a „kettős hazán” túl is elismeréssel szólnak Dugonics könyveiről. Csokonai Vitéz Mihály ódájában méltatja érdemeit. A derék piarista oszlopa hegyébe egy „több-ször” került, arra az érdemére célozva, hogy magyarul adta ki a Tudákosságot:

„...Hogy mindent tanított hejesen meg-mérni A' mit Egen-Földön a' szemmel ei-érni...”

Hannulik J. Krizosztom piarista tanár latin nyelvű ódájában így lelkesedik (a fordítást Visy József barátom szíveségéből közlöm):

„András! A magyar Apollót elsőként vezeted be az igazmondó Mathesis birodalmába s megtanítád elvont fogalmakban beszélni: Fogadd érdemeidért ezt az elismerést.”

Tisztelettel hajtuk meg mi is elismerésünk zászlaját kétszáz év távlatából azok előtt — köztük Dugonics András előtt is —, akik az első magyar mérnököt, nevelték a hazának...

CSONGOR GYÖZŐ